

DOI: <https://doi.org/10.36719/2663-4619/95/70-74>**Nəzakət Qəhrəmanzadə**Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyi
qehremanzade77@mail.ru**PEDAQOGİKANIN PREDMETİ, FUNKSİYALARI,
MƏQSƏDİ, VƏZİFƏLƏRİ, MƏNBƏLƏRİ VƏ METODOLOGİYASI****Xülasə**

Pedaqogika gənc nəslin təhsininin, tərbiyəsinin məqsədi, məzmunu, qanunauyğunluqları və səmərəli yollardan bəhs edən elmdir.

Bəşər cəmiyyəti yarandığı gündən yaşlı nəsil gənc nəslin tərbiyəsi qayğısına qalaraq ictimai-tarixi təcrübəni ötürməyə çalışmış, onu əməyə və həyata hazırlamışdır. İctimai həyatın inkişafı həmin təcrübənin xüsusi biliklər, bacarıqlar şəklində ümumiləşdirilməsi pedaqogika elminin yaranmasına sərf olunmuşdur.

Pedaqogikanın bir elm kimi obyektivi pedaqoji proses və onun mərkəzində duran insandır. Hər bir elmdə olduğu kimi, pedaqogikanın da özünəməxsus anlayışlar sistemi vardır. Buraya pedaqoji proses, tərbiyə, öünütərbiyə, yenidəntərbiyə, təhsil, təlim, şəxsiyyətin inkişafı və s. anlayışlar daxildir. Pedaqogikanın nəzərdən keçirilən anlayışları bir-biri ilə qarşılıqlı vəhdətdə olub, bir-birini tamamlayır. Onlar birlikdə vahid və bütöv pedaqoji prosesi təşkil edir, şəxsiyyətin ahəngdar inkişafına kömək göstərir.

Açar sözlər: məktəbəqədər tərbiyə, pedaqogikanın predmeti, pedaqogikanın mənbələri, intensiv yol, metodologiya

Nazakat KahrəmanzadəhMinistry of Science and Education of the Azerbaijan Republic
qehremanzade77@mail.ru**Subject, functions, purpose, tasks, sources and methodology of pedagogy****Abstract**

Pedagogy is a science that talks about the purpose, content, regularities and efficient ways of education and upbringing of the young generation.

Since the beginning of human society, the older generation has taken care of the education of the younger generation and tried to pass on social and historical experience, preparing it for work and life. The development of social life, the generalization of that experience in the form of special knowledge and skills was used to create the science of pedagogy.

The object of pedagogy as a science is the pedagogical process and the person at its center. As in every science, pedagogy has its own system of concepts. This includes the pedagogical process, education, self-education, reeducation, Education, training, personality development, etc. concepts are included. The reviewed concepts of pedagogy are in mutual harmony with each other and complement each other. Together, they form a single and complete pedagogical process help the harmonious development of the personality.

Keywords: preschool education, subject of pedagogy, sources of pedagogy, intensive way, methodology

Giriş

Məktəbəqədər tərbiyənin tarixi antik dövrə təsadüf edir. İlk dəfə Platon uşaqların ictimai müəssisələrdə tərbiyə olunmasını irəli sürmüşdür. Uşaqları meşəyə, məbədlərə gəzintiyyə aparmağı zəruri saymış, uşaq oyunları üçün meydançaların olmasını lazım bilmişdir. Lakin məktəbəqədər

yaşlı uşaqların ilk təlim-tərbiyəsi proqramı hazırlayan böyük çex pedaqoqu Y.A.Komenski olmuşdur.

“Uşaqların tərbiyəsinin ümumi pedaqogikada müəyyən edilmiş əsasları məktəbəqədər pedaqogikada da qüvvədədir. Lakin məktəbəqədər pedaqogikanın xüsusi predmeti, xüsusi məzmunu vardır ki, bu da məktəbəqədər yaşda uşağın fizioloji və psixi inkişaf xüsusiyyəti ilə izah edilir. Məktəbəqədər yaşda uşağın inkişaf xüsusiyyəti təhsil və tərbiyənin məzmunu və metodları ilə əlaqədar olan elmi problemləri ayrıca işləyib hazırlamağı tələb edir” (Məktəbəqədər pedaqogika, 1964:12).

Pedaqogika uşağın psixi fəaliyyətinə təsir qanunlarını öyrənir ki, bu fəaliyyət beynin işi ilə sıxı bağlıdır. Bu səbəbdən də bütün psixi proseslər fiziki və fizioloji proseslərlə birlikdə götürülür.

Pedaqogikanın predmeti ilə bağlı müxtəlif fikirlər vardır. Bu barədə ən geniş yayılmış fikir belədir: pedaqogikanın predmeti tərbiyədir və ya pedaqogika tərbiyə haqqında elmdir. Məsələ burasındadır ki, “tərbiyə” birmənalı anlayış deyil.

“Bəzi alimlərimiz pedaqoji prosesi pedaqogikanın predmeti hesab edirlər. Bu fikir yanlıştır. Ona görə ki, hər hansı bir texnoloji proses kimi, pedaqoji proses də müəyyən məqsədə nail olmaq üçün qurulur. İcraçı funksiyasını yerinə yetirən pedaqoji prosesi elmin predmeti hesab etmək olmaz. Pedaqoji prosesin bütün komponentlərinin kəmiyyət və keyfiyyət göstəricilərini müəyyənləşdirən, onun təşkilinin məqsədi və nəticəsi olan təhsil pedaqogika elminin predmeti ola bilər” (Paşayev, Rüstəmov, 2002: 13).

Keçmişin ən mürtəbəli pedaqoji ideyaları üzərində yüksəlmiş pedaqogika təlim və tərbiyə sahəsində yaxşı nə varsa, onun varisidir. Pedaqogikanın mənbələri aşağıdakılardır:

1. Dövlətin, hökumətin tərbiyə, təlim, təhsil haqqında qərarları.
2. Klassik pedaqoqların tərbiyə, təlim, məktəb haqqında fikirləri.
3. Müasir məktəb təcrübəsi, uşaqların ailədə tərbiyə olunması təcrübəsi.
4. Xalqın təlim, tərbiyə, təhsil haqqındakı fikirləri.

Bu mənbələrdən istifadə edərək təlim və tərbiyənin, təhsilin ən zəruri problemlərini elmi əsaslarla tədqiq edir, müasir dövrdə məktəblərə, müəllimlərə, təhsil işçilərinə düzgün istiqamət verir.

“Pedaqogika ümumi, uşaq, pedaqoji və sosial psixologiya ilə əlaqədardır. O, eyni zamanda anatomiya və fiziologiyanın, ümumi və məktəb gigiyenasının, habelə psixogigiyenanın elmi məlumat və faktlarına istinad edir. Pedaqogika fəlsəfə, iqtisadiyyat, sosiologiya, etika və estetika elmlərinin faktlarından və məlumatlarından istifadə edir. Tərbiyənin nəzəriyyə və praktikasının tarixi inkişafını öyrənərkən pedaqogika mülkü tarix və mədəniyyət tarixi dəlillərindən də istifadə edir” (Talıbov, Ağayev, Eminov, İsayev, 2006:9).

Hər bir elm başqalarından öz predmetinin xüsusiyyətlərinə görə fərqlənir. Məsələn, Yer kürəsini və ya təbiəti öyrənən elmlər çoxdur. Lakin bu elmlərin hər biri həmin obyektləri müxtəlif aspektdən tədqiq edir. Məsələn, psixologiya insan psixikası ilə bağlı prosesləri, anatomiya insan orqanizminin quruluşunu, etika insanlar arasında qarşılıqlı əxlaqi münasibətlərin tənzim edilməsini, estetika insanın gözəlliyə münasibətini öyrənir. Pedaqogika da insanı öyrənən elmlər sırasına daxildir. Lakin onun predmetləri ilə bağlı fərqli yanaşmalar mövcuddur.

“Müasir dövrdə isə təhsil pedaqogikanın predmeti kimi qəbul edilir. Yəni pedaqog- alimlərin fikrincə, təhsil həm öyrədici, həm tərbiyəedici, həm də inkişafetdirici xarakter kəsb etdiyindən məhz onun pedaqogikanın predmeti kimi qəbul edilməsi daha məqsədəuyğundur. Təhsil-tərbiyə ictimai hadisələr olduğundan pedaqogika sosial elmlər sırasına daxildir. Hələ XVII əsrə qədər pedaqogika fəlsəfənin tərkib hissəsi olaraq qalmaqda idi. Yalnız XVII əsrdə Y.A.Komenski özünəqədərki pedaqoji nəzəriyyələri sistemləşdirərək pedaqogikanı müstəqil elm kimi formalaşdırmışdır” (4).

Pedaqogika elminin tətbiq etdiyi obyektə uşaq, şagird, müəllim, valideyn, uşaq baxçıları, məktəb, ailə, ictimai mühit aiddir. Bu fikir tam elmi şərhini pedaqogikanın tədqiqat sahəsində tapır. Pedaqogikanın nə qədər tədqiqat sahəsi varsa, bir o qədər tədqiqat obyekti vardır. Pedaqogika elmi

obyektiv varlığın subyektiv- fərdi xüsusiyyətlərini öyrənir. Predmet (fənn)- insanı obyekt kimi elmi mövqedən şərh edir.

“Pedaqogikanın predmeti ilə bağlı, müxtəlif fikirlər vardır. Bu barədə ən geniş yayılmış fikir belədir ki, pedaqogikanın predmeti tərbiyədir... Burada tərbiyə ən azı dörd mənada işlədilir:

- 1) geniş sosial mənada (bütövlükdə cəmiyyətin, sosial mühitin şəxsiyyətə təsiri);
- 2) geniş pedaqoji mənada (bütün təhsil-tərbiyə sisteminin, pedaqoji prosesin şəxsiyyətə məqsədyönlü təsiri);
- 3) dar pedaqoji mənada (şəxsiyyətin istiqamətinin və psixi keyfiyyətlərinin formalaşdırılması);
- 4) daha dar (lokal) mənada (konkret tərbiyə vəzifələrinin-əxlaqi keyfiyyətlərin, estetik təsəvvürlərin və zövqlərin, mədəni davranış tərbiyəsinin formalaşdırılması) (5).

Pedaqoji tədqiqatlarda ən mürəkkəb məsələlərdən biri tədqiqatın obyektinə və predmetinə problemdir. Uzun illər obyektlə predmeti ayırmağa, onlar arasındakı sərhədləri müəyyənləşdirməyə cəhdlər göstərilmişdir. Bu günədək “Pedaqogika elminin tədqiqat obyektinə və predmetinə nədir?”-sualına birmənalı cavab verilməmişdir.

“Obyekt” və “predmet” anlayışları bir-biri ilə sıx bağlı və bunların arasında oxşar cəhətlər çox olsa da, bunları eyniləşdirmək olmaz. Bunların başlıca fərqi ondan ibarətdir ki, əvvəla “obyekt” anlayışı “predmet” anlayışından genişdir; məsələn, fizikanın da, kimyanın da obyektinə təbiətdir, lakin həmin elmlər təbiəti müxtəlif aspektdə öyrənir-biri maddələri və onların çevrilmələrini, digəri isə fiziki hadisələri tədqiq edir...

Pedaqogika elminin obyektinə pedaqoji təcrübənin verilməsi prosesidir, predmetinə isə obyektinə pedaqoji aspektdə öyrənilməsi, yəni orijinalın pedaqoji modeli və ya hissəsidir “(6).

Pedaqoji elm digərləri kimi eyni funksiyaları yerinə yetirir. Bu funksiyalar bir-biri ilə əlaqəlidir. Beləliklə, proqnozlaşdırmanın ilkin şərti (proqnostik funksiya) verilmiş şərtlərdə bu mövqenin irəlilədiyi qanunauyğunluqların axtarışı ilə işlərin vəziyyətinin izahıdır. Məsələn, müəyyən bir tədris metodunun səmərəsizliyinin izahı, onun istifadəsi müəyyən bir tədris materialının tələbələr tərəfindən mənimsənilməsinə səbəb olmadıqda, faktların təsviri əsasında verilə bilər.

“Pedaqoji elmin funksiyaları nəzəri və texnoloji funksiyalara bölünür. Pedaqogikanın nəzəri funksiyası üç səviyyə ilə təmsil olunur:

- təsviri- izahedici;
- diaqnostik;
- proqnozlaşdırıcı.

Birinci səviyyə qabaqcıl pedaqoji təcrübənin öyrənilməsində həyata keçirilir (təsviri səviyyə).

İkinci səviyyə pedaqoji hadisələrin vəziyyətini, müəllim və şagirdlərin fəaliyyətinin səmərəliliyini müəyyən etməyə, onları təmin edən şərtləri və amilləri (diaqnostik səviyyə) müəyyən etməyə imkan verir.

Üçüncü səviyyə pedaqoji reallığın eksperimental tədqiqatlarında həyata keçirilir ki, bu da onların əsasında (proqnostik səviyyə) bu reallığın çevrilməsi üçün modellər yaratmağa imkan verir” (7).

Pedaqogikanın nəzərdən keçirilən anlayışları bir-biri ilə qarşılıqlı vəhdətdə olub, bir-birini tamamlayır. Onlar birlikdə vahid və bütöv pedaqoji prosesi təşkil edir, şəxsiyyətin ahəngdar inkişafına kömək göstərir. Digər elmlərdə olduğu kimi pedaqogika da elmi-tədqiqatların nəticəsində inkişaf edib, yeni-yeni müddəalarla zıngınlaşır.

Pedaqoji tədqiqatlar təlim-tərbiyə prosesini təkmilləşdirmək, müəyyən qanunauyğun əlaqələri üzə çıxarmaq məqsədi ilə planlı şəkildə aparılan axtarışlardır.

“Pedaqoji sistemin təkmilləşdirilməsi iki yolla həyata keçirilir: 1) intensiv yol; 2) ekstensiv yol.

İntensiv yol pedaqoji sistemin daxili ehtiyatlarını işə salmaqla bağlıdır. Ekstensiv yol pedaqoji prosesə əlavə qüvvə, vaxt və vəsait cəlb olunmasını nəzərdə tutur. Məsələn, gənc nəslə daha möhkəm bilik vermək üçün təlim müddətini uzatmaq, proqramları genişləndirmək olar. Pedaqoji prosesdə yeniliklərin miqyası müxtəlif ola bilər: müəyyən bir metodu, formanı təkmilləşdirmək, yeni iş texnologiyaları tətbiq etmək, yaxud təhsil-tərbiyə sistemini yeniləşdirmək.

Respublikamızda hazırda təhsil sahəsində islahatlar aparılır, təhsilin maddi bazasına təhsil və tərbiyə işinin məzmununda, metodikasında, müəllim-şagird münasibətlərində, idarəetmədə böyük dəyişikliklər baş verir” (8).

Pedaqogika fənni müəllim hazırlığı sistemində xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Gələcək müəllimlər təlim-tərbiyə texnologiyalarına, şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi və məktəbin idarə edilməsi üsullarına pedaqogika fənninin tədrisi prosesində, həmçinin nəzəri biliklərin pedaqoji təcrübəyə tətbiqi zamanı yiyələnirlər. Pedaqogika fənninin məqsədi gələcək müəllimlərdə müasir təhsil konsepsiyaları, yeni təlim-tərbiyə texnologiyaları ilə bilik və bacarıqlar formalaşdırmaqdır.

“Pedaqogika fənni kurikulumunda 5 məzmun xətti nəzərdə tutulur:

- 1)Pedaqogikanın ümumi əsasları;
- 2)Təlim və təhsil nəzəriyyəsi (Didaktika);
- 3)Tərbiyənin nəzəri və praktik əsasları;
- 4)Məktəbin idarə edilməsi və ona rəhbərlik;
- 5)Təhsil tarixi və müasirlik.

Ölkəmizdə həyata keçirilən təhsil islahatlarının reallaşmasında başlıca ağırlıq müəllimlərin üzərinə düşür. Bu baxımdan pedaqoji kadr hazırlığında baza fənni kimi “Pedaqogika”nın da qarşısında bir sıra vəzifələr durur:

-müasir tələblərə cavab verən çevik tərəkürlü, demokratik ünsiyyət üslubuna malik, sağlam əqidəli, nəzəri və praktik cəhətdən hazırlıqlı, səriştəli pedaqoji kadrların hazırlanmasını təmin etmək. Gələcək müəllimləri yeni qiymətləndirmə mexanizmi, müasir təlim texnologiyaları ilə bağlı biliklərlə formalaşdırmaq. Ali pedaqoji təhsil müəssisələrinin məzunlarında ünsiyyət, əməkdaşlıq, dialoq mədəniyyəti formalaşdırmaq” (9).

Pedaqoji elmin mənbələri və tədqiqat metodları bir-biri ilə əlaqədardır. Pedaqoji tədqiqat metodları pedaqoji metodologiyaya dayanaraq pedaqoji elmin mənbələrinə uyğun olaraq seçilir. Odur ki, öncə pedaqoji elmin mənbələri barədə fikirlərimizi bölüşək, sonra pedaqoji texnologiya və tədqiqat metodları anlayışlarına elmi şərh verməyə çalışaq.

Pedaqoji elmin mənbələri müxtəlifdir: pedaqoji proses, pedaqoji sənədlər, pedaqoji mövzuda yazılar, klassiklərin əsərləri və pedaqoji fikirləri, şagirdlərin (və digər tərbiyə olunanların) fərdiyyəti, şifahi xalq yaradıcılığı nümunələri, dövlət sənədləri, canlı söz, müqəddəs kitabımız “Qurani-Kərim” və s. Xüsusi qeyd olunmalıdır ki, tədris və tərbiyə müəssisələrində həyata keçirilən pedaqoji proses pedaqoji elmin və pedaqoji biliklərin əsas mənbəyidir.

“Sadalanan mənbələri iki qrupa ayırmaq olar: 1)geniş mənada pedaqoji prosesin özü; 2)şifahi və yazılı mənbələr. Birinciyə praktika, ikinciyə təlim-tərbiyə haqqında əsaslandırılmış fikirlər, mülahizələr, dövlət sənədləri, pedaqoji ideyaları və s. daxildir” (10).

Elmin digər sahələrində olduğu kimi, pedaqogika üzrə tədqiqatlar da metodoloji əsasla istinad edir, ondan istiqamət alır. Bunsuz pedaqogikanı müvəffəqiyyətlə inkişaf etdirmək olmaz. Hər bir didaktik, metodik axtarışlar metodoloji əsasla idarə olunur. Bir sözlə, metodologiyaya əsaslanmadan həqiqi elmi tədqiqat aparmaq mümkün deyil.

“Metodologiya” yunan dilində metodlar haqqında elm” deməkdir. Metodologiya anlayışının hamı tərəfindən qəbul olunmuş tərif yoxdur. Pedaqoji ədəbiyyatda metodologiya bəzən tədqiqatın metodik priyomlarının məcmusu, bəzən xarici aləm haqqında biliklərin əldə edilmə qaydaları, aləmin dərk olunması və yeniləşdirilməsi metodları haqqında nəzəriyyə hesab olunur. Əslində çox geniş məzmunla malik olan metodologiya rəhbər prinsiplərə istinad edən elmi tədqiqatların silahı, elmi təhlilin və sintezin tələblərinin yerinə yetirilməsinin konkret vasitəsi rolunu oynayan nəzəri biliklər sistemidir. Pedaqoji metodologiya elmi-pedaqoji tədqiqatların əsas qaydaları, quruluşu, funksiyaları və metodları haqqında təlimdir.

“R.Dekarta görə, metodologiya idrak prosesinin fəlsəfi əsaslandırılmasıdır. Hegel göstərirdi ki, idrakın bu və ya digər sahəsi üçün xarakterik olan fəlsəfi metodu konkret elmlərin metodları ilə eyniləşdirmək olmaz, metod idrak prosesinin məzmunundan asılıdır. Fəlsəfə ensiklopediyasında metodologiyanın tərif belə verilir: “Metodologiya idrakın və varlığın dəyişdirilməsi metodları, dünyagörüşü, prinsiplərin idrtak prosesinə, ümumiyyətlə mənəvi yaradıcılığa və praktikaya tətbiqi

haqqında fəlsəfi təlimdir”. Mövcud fəlsəfi ədəbiyyatda metodologiyaya “Təbiət və cəmiyyət hadisələrinə yanaşma qaydası haqqında təlim”, “Məqsədə çatmaq, müəyyən məsələni həll etmək üçün istifadə olunan metodlar haqqında təlim”, nəzəriyyə, “Tədqiqat metodları haqqında təlim”, metodika, “Elmin bu və ya başqa bir sahəsində tətbiq olunan tədqiqat metodlarının məcmusu”, metod kimi tərif verilir” (11).

Pedaqoji tədqiqatın metodları dedikdə, müəyyən elmi problemi həll etmək üçün istifadə olunan yol və vasitələrin məcmusu başa düşülür. Bu metodları şərti olaraq dörd qrupa bölmək olar: a) empirik tədqiqat metodları; b) nəzəri tədqiqat metodları; c) empirik-nəzəri tədqiqat metodları; d) pedaqoji tədqiqatda riyazi, statistik, sosioloji metodlar.

Empirik tədqiqat metodları müəyyən faktlar toplamağa xidmət edir. Bu metodlara daxildir: pedaqoji müşahidə, pedaqoji müsahibə, anket sorğusu, pedaqoji konsilium, pedaqoji sənədlərin və fəaliyyət məhsullarının öyrənilməsi metodları. Pedaqoji müşahidə-pedaqoji prosesi müəyyən məqsədlə və planlı şəkildə izləməkdir. Tədqiqatçı müşahidə zamanı nəyi, nə məqsədlə izləyəcəyini müəyyən edir, müvafiq faktlar toplayır, onları təhlil edib qruplaşdırır və nəticə çıxarır.

“Nəzəri təhlil metodu pedaqoji hadisələri tərkib hissələrinə bölməyi, başlıca əlaməti, xüsusiyyəti ayırmağı nəzərdə tutur. Təhlil həmişə tərkiblə (sintezlə) ayrı-ayrı hissələrin, əlamətlərin əlaqələndirilməsi, ümumiləşdirilməsi metodu ilə müşayiət olunur, onunla tamamlanır. Təhlil və tərkibin vəhdəti pedaqoji hadisələrin mahiyyətini dərk etməyə, ümumidə xüsusi, xüsusidə isə ümumi cəhəti tapmağa imkan verir.

Pedaqoji tədqiqatda bəzən empirik-nəzəri metodlar əlaqəli şəkildə tətbiq olunur. Belə metodlara eksperiment, təcrübi-eksperimental iş, sınaq metodları daxildir”.

Nəticə

Aparılmış tədqiqat işindən görüldüyü kimi, müəllif pedaqogikanın predmetini, funksiyalarını, məqsədini, vəzifələrini, mənbələrini və metodologiyasını hərtərəfli araşdırmışdır. Müəllif araşdırmasında pedaqogikanın ümumi, uşaq, pedaqoji və sosial psixologiya ilə əlaqədar olduğuna diqqəti cəlb etməyə çalışmışdır. Eyni zamanda müəllif belə qənaətə gəlmişdir ki, pedaqogikanın bir elm kimi obyektivi pedaqoji proses və onun mərkəzində duran insandır.

Ədəbiyyat

1. Məktəbəqədər pedaqogika. (1964). Bakı: Maarif nəş., 246 s.
2. Paşayev, Ə., Rüstəmov, F. (2002). Pedaqogika, Bakı: Çarşıoğlu nəş., 512 s.
3. Talibov, Y., Ağayev, Ə., Eminov, A., İsayev, İ. (2006). Pedaqogika: Adiloğlu nəş., 184 s.
4. <https://gender.org>1-pedaqogikanın...>
5. <https://azkurs.org>movzu-ali-mekt...>
6. <https://elibrary.bsu.edu.az>files>
7. <https://tfmarket.ru>sekrety-stilya>
8. <https://azkurs.org>pedaqogikanın...>
9. <https://genderi.org>1-pedaqogikanın...>
10. <https://gender.org>pedaqogika-elm...>
11. <https://muhaz.org>annotasiya-v>
12. <https://kayzen.az>blog>pedaqoji...>

Göndərilib: 06.08.2023

Qəbul edilib: 23.09.2023